

REFORMÁTUS KÁNTOR

— Szerkeszti: Bódiss Tamás és Dávid István —

Almási István

Kántorképzésünk tanulságai és távlatai *

Az erdélyi református kántorok képzésének kérdéseit néhány évvel ezelőtt Benkő András tekintette át a Magyar Egyházzene és a Művelődés lapjain.¹ Tömör történeti visszapillantás után részletesen taglalta az erdélyi református kántorképzés helyzetét a két világháború közötti időszakban, illetve az utóbbi fél évszázadban. Ismertette azokat az iskolákat, amelyekben neves zenetanárok tanítottak, kiváltképp a nagyenyedi református tanítóképző intézetet, a kántorképzés egykori központját, melynek ő maga is diákja volt, a tantárgyakat az oktatás céljára használt tankönyveket, a kántorképesítés 1937-ben megjelent szabályzatát és a kántortanítók kórusvezetői tevékenységét a Romániai Magyar Dalosszövetség irányítása alatt. Bizalommal üdvözölte az 1990-ben Marosvásárhelyen létesített Református Kántor-tanítóképző Főiskolát, amely szerinte „megoldotta egyik alapvető kérdésünket, az utánpótlást, és szerencsésen eleveinti fel a református egyház régi és bevált gyakorlatát, a kántori teendőknek és a tanítói oktató-nevelő munka összekapcsolását”.²

Benkő András 1995–1996-ban írta említett tanulmányait. Azóta további tapasztalatokra lehetett szert tenni, s ezek némiképp árnyaltabb véleményalkotásra készítetnek.

Erdélyben a református kántorképzés olyan, amilyen az egyházkerület vezetőségének hozzáállása az üggyhez. A Romániai Református Egyház 1999-ben közreadott Kánonja (mely az 1948. évi Statútum módosított és kiegészített kiadása) az első főrészben az egyházközségi tisztviselőknek és tisztségviselőknek szentelt harmadik fejezetben négy paragrafus erejéig fordít figyelmet a kántorok alkalmazási módjára, kötelességeire és jogaira. Azonnal szembe-tűnik, hogy a XXI. századi gyakorlat számára is érvényesnek szánt cikkelyekben a Kánon szerkesztői az egyházközség zenei munkatársát következetesen

* A Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozója alkalmából 2000. július 2-án Nagykőrösön megrendezett Egyházzenei Találkozóján elhangzott előadás némileg kiegészített változata.

¹ Lásd Benkő András: „Református kántorképzés Erdélyben a két világháború között — I., II.”, *Magyar Egyházzene* III (1995/1996) 311–326., illetve 473–484. Uő.: „Kántorképzésünkről”, *Művelődés* 1997. 4. sz., 29–32.

² Benkő 1997. 32.

az elavult „énekvezér” kifejezéssel illetik, és minden alkalommal zárójelben mutatnak rá, hogy voltaképpen a kántorról van szó. Nyilvánvalóan helytelenül „önálló” és „ideiglenes” énekvezéri beosztást különböztetnek meg. Az „önálló” melléknévvel bizonyára azt akarták érzékeltetni, hogy „végleges” vagy „állandó”, hiszen ezek lennének az „ideiglenes” jelző ellentétei. Önálló kántort az egyházközség közgyűlése választ. Ilyen állást csak az a református valóságú, kántorképzőt vagy zeneiskolát végzett jelölt pályázhat meg, aki az egyházkerületi kántorképesítő bizottság előtt sikeresen vizsgázott. „Ideiglenes” kántort a presbitérium alkalmaz jegyzőkönyvi megbízás alapján. Ebben az esetben az esperesből (vagy helyetteséből) és egy kántorból álló egyházmegyei bizottság előtt teendő vizsgán kell helytállni. Igen jellemzőek a kötelességek megfogalmazásai: „az énekvezér (kántor) hivatalos szolgálatában köteles teljesíteni a lelkész utasításait, feladatai végzésében buzgóságot és odaadást tanúsítani. ... Istentiszteleteken és temetéseken a kötelező használatra elfogadott énekeskönyvet használhatja. ... segédkezni köteles a gyülekezeti missziói munkában és egyéb egyházi tevékenységekben.”³ Sajnálatos, hogy az egyébként sem túlzott múgonddal megszövegezett, bár szigorúan hangzó előírások az énekeskönyv tekintetében csak az istentiszteleti és temetési szertartásra vonatkoznak, ugyanis vasárnapi iskolákban, ifjúsági bibliaórákon és konfirmációi előkészítőkön sok helyütt elképesztően silány dallamokat és szövegeket szoktak énekelteni, a legtöbbször lelkipásztori helyesléssel, sőt kezdeményezésre, néha olyan benyomást keltve, mintha nem a református egyház, hanem ki tudja melyik felekezet vagy szekta számára kívánnának fiatalokat nevelni.

Az Erdélyi Református Egyházkerület Értesítő című hivatalos lapjának 2000. évi első számában napvilágot látott a kántorok képzésének és képesítésének új szabályzata.⁴ Ezt a 17 pontból álló —2000. január 1. óta hatályos— rendelkezést tanulságos összehasonlítani a fentebb már említett 1937-es szabállyal.⁵ A régebbi Tavasz Sándor püspökhelyettes és Illyés Gyula előadótanácsos aláírásával jelent meg, azaz ők ketten vállalták a felelősséget az összeállításért. Az újabbat nem írta alá senki. 1937-ben konkrétan megnevezték a kántorképzésnek otthont adó iskolát, jelesen a nagyenyedi tanítóképző intézetet, valamint azt, hogy a székelyudvarhelyi tanítónőképző intézetben az okleveles tanítónők kántorképesítő vizsgát tehetnek. A jelenlegi szabályzat nem hivatkozik név szerint a püspök és a tanügyi előadótanácsos szorgalmazása nyomán hatóságilag is jóváhagyott marosvásárhelyi Református Kántortanítóképző Főiskolára, hanem eléggé rejtélyes módon azt köti ki, hogy „kántorképesítő vizsgára jelentkezhet az a református egyháztag, aki legalább érettségi diplomával rendelkezik és akár erre szakosodott intézetben, akár más,

³ A Romániai Református Egyház Kánonja. Kolozsvár 1999. 26.

⁴ Lásd „Kántorok képzése és képesítése. Szabályzat”, *Értesítő*. Az Erdélyi Református Egyházkerület hivatalos lapja. A *Református Szemle* melléklete, IX (2000) 1. sz., 1.

⁵ Tavasz Sándor — Illyés Gyula: „Kántorképesítő szabályzat az erdélyi református egyházkerületben”, *Református Szemle* 1937. november 30. 510–512.

egyházunk által elismert tanintézet keretében, vagy magánúton felkészült a hivatalosan előírt tananyagból”.⁶ Honnan lehet megtudni, hogy egyházunk melyik tanintézetet ismerte el, s melyiket nem? Ezeket a rendelet homályban hagyja. A hatvan évvel ezelőtti szabályzat „rendes” és „rendkívüli képesítésű” kántorokat említ, a mai pedig, kissé eltérve a kánon szóhasználatától, „állandó”, illetve „ideiglenesen alkalmazott” kántorokat. Az új szabályzat értelmében a kántorjelölteknek lényegesen több tárgyból kell vizsgáznuk, mint régen. Ezek: 1. koráljáték orgonán vagy harmóniumon; 2. egyházi ének; 3. zeneelmélet, szolfézs; 4. karvezetés; 5. összhangzattan; 6. az egyházi ének és zene története; 7. orgonaismeret; 8. szentírás-ismeret; 9. Heidelbergi Káté, katekétikai alapismeretek; 10. egyháztörténet, liturgia; 11. kánon, adminisztráció. A koráljáték és az egyházi ének alaptantárgy. Ezek esetében a vizsga kizáró jellegű.

Az a körülmény, hogy a kántori képesítést ma már csak érettségi diplomával rendelkező jelöltek szerezhetik meg, továbbá az a tény, hogy a kántorképző intézet főiskolai rangú és az elsajátítandó ismeretek meglehetősen változatosak, arra enged következtetni, hogy napjainkban színvonalas oktatásra lehet számítani, melynek eredményeként kellőképpen felkészült kántorok állhatnak az egyházzene szolgálatába. Reménykedjünk, hogy ez valamikor így is lesz.

Hogy azonban egyelőre hányadán állunk, ennek érzékeltetésére hadd idézzem a Kolozsváron 2000. június 22–23-án tartott Egyházkerületi Közgyűlésen a Közigazgatási Ügyosztálytól előterjesztett jelentést, melyben a kántorképzésről egyebek mellett a következők olvashatók: „a) 1999. október 23-án kántorvizsgát tartottunk, melyen 4 jelentkezőnek sikerült a pótvizsgája. b) 2000. február 1–5. közötti időszakra kántorképző tanfolyamot hirdettünk meg, melyet a jelentkezők alacsony száma miatt (6 személy) nem lehetett megtartani. c) 1999 őszén három csoportban tartottunk egynapos kántortovábbképző tanfolyamot Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön. Ennek témája az új énekeskönyv bevezetése és elsajátítása volt. Mintegy 80 kántor vett részt ezeken az alkalmakon. ... d) 2000. június 5-én került sor Kolozsváron a Marosvásárhelyi Református Kántor-Tanítóképző Intézet végzőseinek kerületi kántorvizsgájára. Az eredmény elgondolkoztató: 16 jelentkező közül csak 6-nak sikerült levizsgáznia minden tárgyból.”⁷

Vannak még elgondolkoztatóbb adatok is. Az Erdélyi Református Egyházkerület nyilvántartott híveinek száma —a folyamatos kivándorlás, illetve áttelepedés, valamint a születések csökkenése miatt— mára 400 000 alá apadt. A kerület 16 egyházmegyéje 485 anyaegyházközséget, 27 missziói egyházközséget, 95 leányegyházat és 483 szórványt, vagyis összesen 1090 egyházközséget ölel fel. Saját lelkipásztoruk csak az anya- és a missziói egyházközségeknek van. Ezekben 500 lelkész szolgál, és mellettük mindössze 108 oklevéllel rendelkező, szabályszerűen alkalmazott kántor, akik közül 99 állandó (azaz

⁶ Szabályzat. 1999. 1.

⁷ A Közigazgatási Ügyosztály jelentése az Egyházkerületi Közgyűlésen. Kolozsvár 2000. június 22–23. Előterjeszti Gyenge János előadótanácsos. Kézirat. 4.

teljes javadalmazású), 9 pedig ideiglenes (félnormás).⁸ Természetesen még legalább ernyien működnek közre önkéntesen, alkalmilag, különböző foglalkozást űző nők és férfiak, akik között elvétve zenetanár is akad. Ám az egyházközségek többségében egyáltalán nincs kántor. Ha csak arra gondolunk, hogy a 2. világháború előtt ismeretlen jelenség volt a kántorhiány, akkor magyarázatul elfogadhatjuk, hogy a nyolcvanas évek legvégéig az egyházközségek háromnegyed része a kommunista uralom évtizedeiben végzett egyházpusztítás egyik szomorú következményeként maradt kántor nélkül. De mivel lehet indokolni azt, hogy az utóbbi 10 évben nem sikerült növelni a kántorállományt, miközben a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet csaknem teljesen megszüntette a szintén nagyarányú lelkészhiányt? Az egyházkerület igazgatótanácsának kimutatásai szerint 1992-ben 109, 1997-ben 116, jelenleg pedig, mint láttuk, 108 diplomás kántor teljesít szolgálatot.

A marosvásárhelyi Kántor-tanítóképző Főiskolán évfolyamonként 15–16 református diák tanul, tehát 1993, az első évfárat útra bocsátása óta a kántorok létszámának meg kellett volna kétszereződnie. Ehelyett alig többen, mint tízen kerültek egyházi munkakörbe. A nagy többség inkább tanítóként helyezkedett el, lemondva a zenei tevékenységről. Az okokat keresve, úgy tűnik, hogy a hatvanhetven évvel ezelőtt még ideálisnak tekintett kántor-tanítói kettős hivatás modellje ma legfeljebb részben válik be. Napjainkban ugyanis sok olyan helység létezik, amelyben templom, parókia és lelkipásztor található, de az iskola épülete üresen áll, mert a fiatalabb korosztályok elhagyták a falvakat, és így hiányoznak az iskolás korú gyermekek. Ugyanakkor városos és nagyobb községekben több tanítóra van szükség, mint kántorra.

Sokak számára legyőzhetetlen akadállyal bizonyult a kerületi kántorképesítő vizsga. Pedig a képesítő bizottság tagjai nem szoktak többet kérni annál, amit a főiskola harmadik évének végéig meg kell tanulni. Az elvárt tudásszint egyáltalán nem nevezhető mértéken felül magasnak, hiszen például az egyik legfontosabb tantárgy, az orgonajáték esetében a korálkönyv négy szólamú lejtéjének játszása elég a diploma megszerzéséhez. A követelményeket azért nem lehet emelni, mert a főiskola első évfolyamára felvételizők nagy többsége rendkívül csekély zenei előképzettséggel rendelkezik, mivelhogy a középiskola utolsó négy osztályában nincs énekóra. A tanítás tehát a legelemibb zeneelméleti fogalmak megismertetésével, a kottairás-olvasás ábécéjével kezdődik. Ehhez járul azután a tanítói, illetőleg a kántori pályához való viszonyulásban nem ritkán megmutatkozó különbség, tudniillik az, hogy az utóbbinak csak másodrendű jelentőséget tulajdonítanak. Nem mondható szerencsés körülménynek az sem, hogy az intézménynek egyetlen főállású tanára sincs. Valamennyien óraadók. A tantestület tagjai más iskolában levő katedrájukon, egyházközségi hivatalukon vagy nyugdíjukon kívül —tulajdonképpen mellékesen— vállalják több-kevesebb óra megtartását. Hasonlóképpen kedvezőtlenül, noha csak köz-

⁸ Vö. A Közigazgatási Ügyosztály jelentése ... 1–2!

vetetten ható tényező a főiskola felemás és bizonytalan jogi helyzete. Az utóbbi években érthető módon kevesebben tanultak magánúton. Ezek természetesen amúgy sem enyhíthették volna számottevően a súlyos kántorhiányt, bár legtöbbször tagadhatatlanul alapos képzést kapott, és a vizsgákon első próbálkozásra sikerrel szerepelt.

Továbbra is szükség van az anyaországi továbbképző tanfolyamokra, mert azokon kántoraink igen sokat tanulhatnak a kiváló egyházzeneészektől. Szívesebben is látogatják azokat, mint az otthoniakat. Az egyházmegyei kántorképesítő vizsgáknak nincs különösebb vonzerejük, ugyanis az ilyen úton nyert oklevél csupán fél fizetésre jogosít. Ennek megfelelő a követelményszintjük is.

Nincs tudomásom róla, hogy akár a Kántor-tanítóképző Főiskola, akár a továbbképző tanfolyamok hallgatói közül többen híres orgonaművészekké vagy kimagasló egyházi karnagyokká váltak volna. Ilyenek a zeneakadémiákon teremnek. De az egyházkerület igazgatótanácsa még nem ajánlotta fel, hogy ösztöndíjat biztosít néhány tehetséges ifjúnak a budapesti vagy mondjuk a frankfurti zeneakadémia egyházzenei szakán való öt-hatéves tanulásra. Pedig közel tíz éve már, hogy merészkedtem ilyen értelmű javaslatot tenni. Ugyanis a külföldön tanult zenészek alkothatnák egykor a kántorképző tanári karának a gerincét.

Mit kellene, mit lehetne tenni a stagnálásból való kilábalás érdekében? Világos, hogy a feladat kétirányú: egyfelől legalább 200 fiatalot kellene pár év alatt toborozni és kántorra képezni, másfelől gondoskodni kellene arról, hogy a képzés színvonala korszerűen magas legyen. Ehhez meg lehetne őrizni az oktatási formák többféleségét. Okvetlenül ajánlatos lenne felülvizsgálni azt a nézetet, amely szerint a jövőben is a kántor-tanító kettős foglalkozást kell eszményinek tekinteni. Áldásosabb lenne akadémiai végzettségű zenetanárokat is megnyerni az egyházzene szolgálatának, még ha csak másodállásban vállalnák is, hiszen a kántornak nemcsak orgonistaként, hanem karvezetőként és pedagógusként is volna éppen elég tennivalója. Például a gyülekezeti énekek helyes tanítása a fiataloknak az egyik legfontosabb kántori kötelesség. (Mindenképpen előbbre való, mint a könyvelés a lelkészi hivatalban vagy a többi adminisztratív munka).

Nagyobb tudású szakembert természetesen illő bérezés ígéretével lehet alkalmazni. Amikor azonban ilyenféle elképzeléseket hozunk szóba, a válasz mindig az, hogy az egyházközségek anyagi helyzete nem teszi lehetővé magas képzettségű zenészek foglalkoztatását. Valóban vannak szerényebb költségvetésű gyülekezetek, de vannak gazdagok is. Csakhogy pénz általában arra van, amit a lelképásztorok és a presbitériumok fontosnak tartanak. Mostanában divattá vált a menedzser típusú pap, aki jövedelmező gazdasági tevékenység szervezésével igyekszik emelni hívei életszínvonalát. A legnagyobb elismerést érdemli meg. Mikor tűnik föl azonban a mecénás típusú lelkész, aki büszke arra, hogy a templomában értékes orgona áll (nem pedig gyatra hangszerpótlék)

és törődik a karbantartásával, aki örül annak, hogy gyülekezetének minden egyes tagja lelkesen éneklí a zsoltárokat és a dicséreteket az első versszaktól az utolsóig, aki vigyáz arra, hogy az egyházközség énekkara méltóképpen dicsérje Istent, és aki igyekszik előteremteni az anyagi fedezetet ahhoz, hogy elsőrangú egyházzeneész legyen a szolgatársa?

Itt érkezünk el ahhoz a problémához, amelynek megoldása nélkül nincs kiút a jelenlegi úgyszólván zeneellenes állapotból. Nevezetesen mindenekfelett a lelkészi kar zenével kapcsolatos szemléletének a gyökeres megváltozására van szükség. A változási folyamatnak a teológián kellene kezdődnie.

Egyebek között pénzügyi szempontok miatt is fenntartom a véleményem, melyet még 1993 januárjában a Romániai Református Egyház Zsinati Állandó Tanácsának előterjesztett javaslatomban fejtettem ki, miszerint a legcélravezetőbb megoldásnak azt tartom, hogy a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet keretében szervezzenek főiskolai szintű kántorképző tagozatot, s ez gondoskodjék mind az erdélyi, mind a Király-hágó melléki egyházkerület jövő kántornemzedékeinek kineveléséről, amiként a két kerület lelkészeit is egyazon intézetben képezik. Ily módon lelkipásztorok és kántorok azonos szellemű oktatásban részesülnének, és két tanári kar helyett csak egynek a fizetését kellene biztosítani. Javaslatomat akkor mindenki egyöntetűen helyeselte (legalábbis a jelenlétemben), ám megvalósítását az egyházi fondorlatok megghiúsították.

Eddigi tapasztalataim alapján sajnos nem tudom hinni, bármennyire szeretném, hogy egyhamar a biztató kibontakozás útjára léphetünk. Ezért azt kell mondanom, hogy ha az európai integrációs törekvések korában netán feltételül szabnák, hogy kántorképzésünk is igazodjék a nyugati országok intézményrendszeréhez és követelményszintjéhez, Erdélynek nagyon sokáig kellene várakoznia az Európai Unió kapuja előtt.

Gondolatok a Magyar Református Egyház nyári kántorképző vizsgái kapcsán

2000. július 20-án megbízást kaptam a Magyarországi Református Egyház Zsinatának Elnökségétől a Magyarországi Református Egyház Dunamelléki, Dunántúli és Tiszáninneri Egyházkerületében a 2000. év nyarán megtartott kántorképző vizsgák elnöki teendőinek ellátására. Észrevételeimet és javaslataimat röviden összegzem.

Kántorképzésünk mint egyházzenei szellemi termék és közös szolgálatra való felkészítés szorosan összefügg:

- a lelkészképzés színvonalával (ők választják ki a zenei munkatársakat);
- gyülekezeteink lelki-szellemi színvonalával (innen érkezik a kántorjelölt);
- a mai iskolák zenei képzésének színvonalával (erre alapozhatunk).